УДК 883Р – 7.06

ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ СПІВОМОВОК С. РУДАНСЬКОГО

Кравченко В.О., к. філол. н., доцент, Пирогова К.М., студент

Запорізький державний університет

У статті розглядаються співомовки С. Руданського, зокрема ті, у яких йдеться про життя духовенства. Подається характеристика священнослужителів, їх "таємне" життя поза церквою. Пояснено термін "співомовка".

Ключові слова:співомовка, гумореска, анекдот, приказка, обряд, ідея, повчальність.

Кравченко В.О., Пирогова К.М. ХУДОЖЕСТВЕННОЕ СВОЕОБРАЗИЕ СПИВОМОВОК С.РУДАНСКОГО / Запорожский государственный университет, Украина

Статья посвящена спивомовкам С. Руданского, именно тем, в которых действующими лицами являются священнослужители. Особое внимание обращено на художественную сторону произведений. Дано определение спивомовке.

Ключевые слова: спивомовка, юмореска, анекдот, присказка, образ, художественная идея, мораль.

Kravtchenko V.O., Pirogova K.M. ART IDEA ANECDOTE S.RUDANSKY/ Zaporizhzhya state university, Ukraine

In article devotes to the anecdotes of S. Rudansky, that is to say, in which the priests are parsonages. The special attention attracts to the art side of the work. The determination of the anecdote is given.

Key words: an anecdote, a humor, a holiness, a character, an art idea, the morals.

В історії української літератури ім'я Степана Руданського займає почесне місце. Ми знаємо його як поета-песиміста в ліричних поезіях, повних розпачливого смутку, і як „сміхотуна", як назвав його С. Єфремов, у веселих співомовках. І саме вони, співомовки С. Руданського, і посьогодні викликають неабиякий інтерес. Усі твори поет називав „співомовками" (від: мова Співи, тобто Музи). „Звід їх складають понад дві сотні гуморесок"...[1, 166]. Причому, сам автор цю назву „співомовки" застосовував до віршованих поезій взагалі, тобто в нього це слово рівнозначне слову „поезія".

Аналізуючи співомовки, М. Бондар ототожнює їх із приказками і гумореснами. Тому спочатку звернімося до термінології. На жаль, найновіший літературознавчий словник-довідник не подає визначення співомовки. Роз'яснення, із яким всеціло погоджуємося, маємо в навчальному посібнику „Загальне літературознавство": „Співомовка – невеликий вірш сатиричного або гумористичного змісту, в основі якого лежить народний анекдот, приказка. Жанрові особливості твору такі: описується один комічний чи трагікомічний випадок, події зображаються стисло, динамічно. Героїв небагато. Кінцівка – це дотепний афористичний вислів" [2, 271]. Отже, співомовка виросла на основі анекдоту – „короткої усної оповіді гумористичного чи сатиричного гатунку з дотепним фіналом " [3, 41] і приказки, що є „синонімом приповідки, тобто коротких, одним-двома стислими реченнями висловлених сентенцій народної мудрості" [4, 80], отже, термін „співомовка" ширший від „анекдоту" і „приказки", яким ми і будемо далі оперувати.

Віршовані гумореснки-співомовки С. Руданського „ґрунтуються на штампованих образах народних гуморесок", це „унікальне, неповторне явище" [4, 83]. Вони свого часу привернули увагу І. Франка. Свої дослідження співомовкам С. Руданського присвятили М. Бондар, П. Колесник, І. Пільгук, М. Сиваченко, Ю. Цеков та інші, бо були вражені „бистрим, гнучким дотепом та щирим гумором" [5, 118].

На думку М. Бондаря [1, 176], саме в них найвиразніше проявилися грані його таланту – прискіплива художня спостережливість, відтворення динаміки ситуації, увага до характеристичності поведінки нового людського типу.

Якщо говорити про справді реальний внесок поезії С. Руданського в духовне, ідейне зростання нашого народу, то необхідно акцентувати увагу на співомовках, об'єктом яких стало далеке від благочестя й аскетичної стриманості життя духовенства. Кому, як не С. Руданському, поповичу за походженням, людині, яка провела стільки літ в оточенні духівників, яку ретельно готували до попівської кар'єри, кому, як не йому, було знати істинне моральне обличчя церковнослужителів? І він його малює в усій „привабливості". Які ж вони, божі пастирі, з точки зору веселого оповідача? Це – малокультурна, брутальна лицемірна публіка, об'єднана круговою порукою у зв'язку зі спільним завданням – ошукати віруючих. Ю. Цеков висловив думку, що для С. Руданського „немає принципової різниці між духівниками православними, католицькими чи єврейськими. Усі вони – плоди одного дерева, що зросло

на ґрунті людської темноти і плекалося турботами панівного класу для утримання в покорі трудового люду. Що піп, що ксьондз, що рабин – це, по суті, одне й те ж, хоча в деяких співомовках вони і їхня паства конфліктують між собою" [9, 161].

Священнослужителі, зображені С. Руданським, не дуже ревні щодо своїх обов'язків перед Богом. Як кожного смертного, їх цікавлять, передусім, суто буденні турботи. Їхні думки і зусилля спрямовані не на те, аби благочестивим життям завоювати собі право жити в райських пущах. Їхня мрія – на грішній землі забезпечити собі безбідне існування. Ці риси автор втілює в таких співомовках як „Сповідь", „Там її кінець", „Піп на пущі", „Піп з кропилом", „Піп у ризах", „Хто святив?", „Страшний суд", „Чого люди не скажуть!" і ін. Про те, до чого може дійти священик, що замислив жити за зразком пустельників, дотепно розповідається у співомовці „Піп на пущі". Автор використовує лише два епітети для характеристики попа – „грішний" і „увдовий", але вони надзвичайно багатомовні. Піп звик до ковбаси, до чарочки горілки, до борщу, до кашки, – цим С. Руданський показав таємне життя попів. Як всі „грішні" люди, вони вживають горілку, так автор заземлює своїх героїв. Піп у співомовці показаний нещасним: „в пущу віддалився" [6, 158]. Він думав, що в пущі – справжній рай. Але не витримав і двох діб: „взяв добрий молитовник" і повернувся назад. Кумедне життя попа викликає посмішку в читача, але найсильнішою з ідейної точки зору є відповідь сердешного:

Не з такими животами
Серед пущі жити!... [6, 159]

Деякі священнослужителі мало чим відрізняються від урядових здирників, як-то архієрей зі співомовки „Там її кінець". Автор викриває ще одну рису попів – це хабарництво. На прикладі „подольського архирея" схарактеризовано все духівництво, у якого вже стало звичаєм брати хабарі:

Як без грошей була просьба,
То ї не приймав [6, 249]

У співомовках показано байдужість до „просьб" простолюду, вони „пробігають їх живо". Доки прохач сам не зосередить увагу на тому, що він прийшов з проханням, сам піп „не здогадається". Це свідчення того, що „святих" мало цікавили турботи простих людей, для них найголовніше їх гроші, а не вони.
А що вже говорити про любострастя попів і ксьондзів? Про це С. Руданський розповів у співомовці „Сповідь". Піп може перетворити „таїнство" сповіді у звичайнісінький флірт, аби домогтися прихильності славної „чорнобривої" молодички. Він навмисне накриває її „патролем" і зізнається їй у коханні. Але, як не дивно, дівчина не спасувала, вона вміє постояти за себе. Більша частина співомовки складається зі сцени залицяння попа до молодички, лише в останніх рядках С. Руданський вводить образ чесного і суворого чоловіка, що здогадався про залицяння попа, бо жінка забрехалася. І чоловік відповідає з гумором:

Стережися, коли хочеш!...
А то, як почую,
То й тобі муки намелю,
Й йому напитлюю! [6, 161]

Повчальність твору основується на загальновідомому: рано чи пізно брехня буде викрита. В. Герасименко переповів, що на батьківщині С. Руданського був поширений переказ про дуже давні образи в хомутинецькій церкві, які треба було поновити. Очевидно, під враженням цього факту було написано співомовку „Просьба" у 1859 р. У ній у плані звичайнісіньких побутових понять і уявлень говориться про святії образи́, як про начиння та інші речі хатнього вжитку. Лексика виразно грубувата: святі – „всі стали ледащо", Матір Божа – „згорбилась, зігнулась", Варвара – „здулась", Миколай – „від хробаків порохом узявся" та й сам Спаситель – „поздовж порепався".
П. Колесник стверджував, що поет глумиться над служителями культу не за їхні суто людські вади, а розглядає їх як соціальне зло, в основі якого лежить людиноненависницька мораль церкви [8, 77].

Отже, у співомовках С. Руданського герої з народу поводяться з духовенством одверто зухвало, зневажливо. Поет викривав служителів релігійного культу, зривав машкару з їх святості, побожності та удаваної байдужості до мирських утіх. Він створив галерею похітливих, розбещених і зажерливих попів, ксьондзів та рабинів. У співомовках відбився весь складний світ внутріцерковних стосунків, розкрита безглуздість багатьох догматів, висміяно основоположні пункти вірувань і релігійних „учень". До С. Руданського ніхто з українських письменників не робив релігію однією з головних своїх цілей для осміяння.

Співомовки С. Руданського – це відповідь українського письменника поетичним словом-зброєю на животрепетні питання часу. Художня ідея гуморесок позначена ризикованим для своєї доби світоглядним, жанровим і стильовим новаторством. Слідом за С. Руданським до співомовок звернулися І. Франко, В. Самійленко, І. Манжура, С. Крижанівський, П. Ребро.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар М. Степан Руданський // Історія української літератури XIX століття /Яценко М: У 3 кн. – Кн. 2.: 40-ві – 60-ті роки XIX ст. – К.: Либідь, 1996. – С. 165 – 181.
2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Загальне літературознавство: Навч. посібник для вузів. – Рівне, 1997. – 544 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / Гром'як Р., Ковалів Ю., Теремко В. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
4. Юриняк А. Літературні жанри малої форми. – К.: Смолоскип, 1996. – 131 с.
5. Радзикевич В. Степан Руданський // Радзикевич В. Історія Української Літератури. – В 3 т. – Т. 2.: Нова доба – Детройт: Батьківщина, 1956. – С. 116 – 120.
6. Руданський С. Твори: У 3 т. – Т. 1.: Пісні. Приказки. Байки. Небилиці. Співи. – К.: Наукова думка, 1972. – 547 с.
7. Герасименко В. Степан Руданський. – К.: Наукова думка, 1985. – 179 с.
8. Колесник П. Степан Руданський. – К.: Дніпро, 1971. – 111 с.
9. Цеков Ю. Степан Руданський. – К.: Дніпро, 1983. – 174 с.